

במחיצתו של קבק

מאת יעקב צור

מסורת היתה במשפחתנו שקבץ צעיר היה מי גיטו שבואל משרנובין, הוא אביו של כותב השיר רות הללו. לפיכך התפלאתי מאד כאשר מצאתי כחוב במספר אינצקלופדיות שנועד בשנת 1880, היא שנת לידתו של אבי. בדקתי וחקרתי אצל בני משפחתי בחליאביב, בנן ששאל ובמשמר העמק ואמנם העליתי כי נולד בשנת 1883, והשנה יימלאו מאה שנים להולדתו.

דיוקנו נשקף אלי מתצלומים מזהובים התבויים ב" עומקה של מגירה של תמונות משפחה. דמות גבוהה קומה, עבת-שפם, ששימחת-חיים מרצדת מעיניה מי תחת לגבותיה השחורות. קבץ - כך קראו לו גם המ קורבים ביותר ומעולם לא פגשתי אדם שיכנה אותו בשמו הפרטי - קנה לו מוניטין מיד עם פרסום יציר רתו, הוא הרומאן "לבדה", שעליו התענגו בחורים יודעייספר בחדריהם הצרים בווארשה ובווילנה, כי גרדנה ובסובאלק, ועלמות ענוגות ומשכילות הזילו דמעה בחשאי על גורלה של גיבורת הסיפור, שמבקשת דרכה במבוכת החיים היהודיים של הימים ההם. הוידוש בכתביתו של קבץ - ושוחף לו היה ידיו הקרוב יישיהו ברשדסקי, בעל "באין ספרה" שמת בצעירותו - נעוץ היה בכשרו הסיפור שלו. הוא ידע לספר בפשטות, בטקף, ללא גיגונים מיותרים, ללא קישוטים והצטעצעות, שהיו אז באופנה בספרות ה כללית כמו בספרות העברית. אך שעה שברשדסקי היה מנתה באכזריות את המציאות של דור המעבר שבו הי, כולו מרירות, כולו ייאוש ואבדן לוד, היה סיפורו של קבץ כולו זוהר, כולו תקווה, הוא לא היטט, לא העמיק חקור בהוויות הייהם של גיבוריו. ליווה אותם בחיוך של ידיו, אהב אותם וידע להוביק באהבה רבה זו את לב קוראיו. מוריו ורבותיו באמנות הסיפור היו גדולי הספרות הרוסית, שאותם העריץ: צ'יכוב, טורגנייב, טולסטוי, ולעולם שימשו לו קנהי מידה כאשר בא לנתח סיפוריהם של אחרים. לימים נתרבו אופקיו כאשר גילה בשנות ישיבתו בלואן שבשווייץ את אוצרות הספרות הצרפתית, ואז הוסיף עליהם את סטנדאל, את באלזאק, את מופסאן, שחזר וסרא בהם ואף הירבה להתרגם מהם בתקופתו הירושלי מית.



א. א. קבץ

רות ההנהלה הלוונדונית וחששתי לגורלו של הספר, אך נראה שלא היתה הברירה בידו. קבץ תתם על החווה, ואני התחלתי מקבל מאו שבועי, בין שאר מאמרים ורשימות שהיה שולף קליינמן מכיס מעילו הרחב, פרץ מתוך הרומאן של קבץ. כך הייתי יושב באותו בית-דפוס מאובק ומפוית בעיבורה של פאריס, לאורה כל נורת-חשמל משחירה, וקורא את היריעות שהיה מגיש לי, "הבחור הזעזער" ועד היום נחרת בזכרוני רישומם של אותם פרקים מתוך "שלמה מולכו", יצירה נדירה בספרות העברית של השנים ההן.

סופו של מעשה אימת את חששותי. על אף השתד לותיו והפצרותיו של קליינמן דחה המשרד הציוני בלונדון את הדפסת הספרים מחודש לחודש, וכאשר הגיעה סוף סוף שעתם נדפסו הספרים על נייר-עיתונים כהה ונכרכו בכריכת נייר, שלא היתה מקובלת בשנים ההן בארץ-ישראל. הודשים רבים עברו עד שהגיע המטען לנמל יפו. עדיין זוכר אני את הבעת פניו של קבץ שעה שאחו בידו את הטפסים הראשוניים שציפה להם בכליון עיניים כל אותו שנים ארוכות, והוא כאדם שחרב עליו עולמו. אחר-כך התחילה התרוצצות אצל מוסיים ומ"ילים, שרובם גרתעו לי-מראה הספר, משהו נמכר, משהו נפוץ, אבל רובה של המהדורה נשאר כאבן שאין לה הפוכין. גורלה של היצירה הזאת, שהיתה קרובה ללבו במיוחד, השאירה צלקת של דיכאון בנפשו של קבץ.

אכן נתגלה בו בספר זה גוסח חדש, סגנון אחר, שלמות ובגרות שהיו עד אז מעבר להשגתו של מחבר-רו. ב"שלמה מולכו" פרש קבץ בפני הקורא מסכת חיים של עולם רחוק ונעלם ולפתע נעשה קרוב, מובן ואנושי. גופי הגליל הקודרים דומה שנשחררו בלבו של המהבר עם מראות של הרי ירושלים החשופים למציאות של אמת. קסמן של הדמויות המתייסרות בין דביקות בשכינה לבין היסטר אחרא, המתלבטות בין זכרון נעורים בעולם הנוצרי הוהר לבין המציאות האפילה של עולמם היהודי כשהן כוארות באור בגוהות של האמונה המשיחית. חידת גלגולו של דון זייגו פירס, בן האצילים מפורטוגל, לשלמה מולכו המתייחד עם בוראו בסימטאותיה של צפת, והוא נע ונד בין קהילות אירופה ומבשר את הגאולה הקרובה, דומה שנפתרה בדפים אלה.

שנים רבות עברו מאז קראתי ביריעות ההגהה של הספר באותו בית-דפוס נידח בפאריס, אך טעם הקריאה עדיין שמור עמי. הכרך השני, זה שמוקדש לחיי ה-מקובלים שבצפת, הוא כמדומני המעולה שבכולם. תיאורה של העיר שמתגלה לאהר העלייה התלוולה בשביל-החמורים המתפתל בצלע ההר הוא מן היפים שאני מכיר בספרותנו ואין לדמותו אלא לציור הגוף של נצרת בספרו הנודע של ארנסט רינאן הנימנה גם הוא עם דבותיו של קבץ כאמנת הכתיבה שלו. איני יודע מה עלה בגורלו של "שלמה מולכו" לאחר מות מחברו, אם הוא עוד נקרא או נלמד בין פרקי הספרות החדשה, ואם הוא מצוי במדפים של חנויות הספרים. רוצה הייתי לקנות שצעירים בימינו עדיין קוראים בו ונחבטמים בניחותו שבו.

ישבתי בין קהל השומעים באולם הגימנסיה בירושלים כאשר השמיע קבץ את הרצאתו-וידויו, למה כתבתי את ספרי, במשעול הצירי. היתה זו הפעם הראשונה ששמעתי מרבר ברבים על ספרו. על המשבר שנתחולל בנפשו ועל ייסורי לידתו של ספרו. עד אז ממעט היה להעלות נושא זה אפילו בשיחת-רעים, וכאשר נשאל על כך, אפילו בחוג ידידים, היה משיב בהלצה או בחיוך גבוה, כאומר: הנח לזה, אין זה עניין לגלגל בו בין מנתה למערבי. יום אחד נפתחה דלת ביתנו ברחביה ועל הסף ניצבה דמותה של הדודה שרה-פייגא, מגבעתה שמוטה על מצחה כמנהגה אך פניה שטופות דמעות. אשה חוקה היתה ומעולם לא ראה אותה איש בצערה. אבל אותה שעה הבליגה בקושי על הכאב שבלבה. לחשה ואמרה: "בואו מהר, דבר גורא קרה לדוד", ובלי להסיף דבר פנתה לדרכה לקרוא לד"ר פרווינין, רופא המשפחה וידידה הוותיק של משפחת קבץ, שהיה גר במורד הרחוב.

כות. מן השיחות בבית ידעתי, כי קרוב משפחה הוא לי, בעלה של דודתי, אחות אבי. מאז קראתי את "לבדה", גאה הייתי בקירבה זו, כאילו הישרתה גם עלי משוה מגדולתו של המחבר, ומשנסתיימה מסכת הנדודים שלנו והגענו לחוף מבטחים בירושלים הר קסנה והמאובקה של ראשית העלייה השלישית גשחו-רו קבץ ובני-ביתו בריקמת משפחתנו. בכוחלי בית-הספר שבו למתי הייתי תלמידו, כי שנים רבות עסק בהוראה בגימנסיה ששכנה אז בשכונת הבורכים, ו" עדיין נמצאות בידי מחברת חיבורים שלי עם תיקוני המורה לספרות בשוליים, ועם הערותיו, פעמים מע-דוה, פעמים וועפות, לתלמידי הצעיר. הוא נראה אז מבוגר ובשל יותר מבאותן תמונות נעורים שזכרתי. בעיני נראה זקן, אף כי לאמיתו של דבר עמד בשנות הארבעים כאשר היכרותו בירוש-לים, צדעותיו הלבנים, מהלך היה במקלו ברחובות הצ-רים של השכונה הצעירה, שהאילות השתולים בה עדיין לא העלו צמרותיהם ובתיה החדשים חשוטים היו ולא נראו טבולים בירק החורשות כפי שנשמרו בזכרונים של ותיקי ירושלים שנים מאחרות יותר. בית קבץ שלח אורו למרחוק. אל המרססח בעלת מעקה העץ הפונה אל החורשה נמשכים היו בשעות הקרירות שלאחר הצהריים שכנים וידידים, עוברים ושבים בכביש הצר של השכונה, ובערב, משירדה האפלה על בית-הכרם, נשקפו מבעד לחלון המאר ראשיהם המלבינים של בני החבורה כשהם לוגמים מכוסות התה המהבילות ונגוסים מן התקרובת, שהודדה שרה-פייגא, פיקחית, עוקצנית, דאגנית כדרכה, היחה מגישה לאורחיה, תוך שהיא זורקת לעברם מימרותיה החריפות. קבץ איש-ישיבה היה וחברת ידידים היתה לו צורך נפשי. לכאורה קובל היה ששיחת חולין של אורחיו גוזלת מזמנו ומרחיקה אותו משולחן-העבודה האהוב עליו, אך מעולם לא ידע לעמוד בפיתוי. פיזור-הנפש שלו היה מן המפורסמות בין חבריו והלמידיו. יש ובעיצומו של ויכוח סוער היה מתכנס לתוך עצמו, שומע ואינו שומע, ומפליט לפתע הערה שלא מן העניין או קריאת התפעלות: "מה, אתה שח"ז ואיש-שיתו נועץ היה בו עינים המהות ושאל את עצמו, מה הדבר ה-מיוחד שעורר את תמיהתו. מקורביו ידעו ש, בעל ה"רומאנים" (רומאנשצייק" כפי שהיתה מכנה אותו אשתו), חוזר ורוקם את מסכת חייהם של גיבוריו, אשר גורלם עומד להיחחק באותה ערימה של דפים לבנים המחכה על שולחנו, עד שיחפנה המחבר וימשיך לטוות את רקמת עלילותיהם. אם נחה רוחו של קבץ עליו היה קם מאצל שולחנו, מהלך לאורכם של המדפים הארוכים של ספריותו, מוציא ספר מכאן וספר משם, ופותח בשיחה על ספרים אהובים עליו. ספרים ברוסית הייתי משתקע בקריאתם, וספרים בלשונות שלא שמעתי, היה מדפדף בהם, מתרגם תוך דיבור קטע קטע פה וקטע שם, מנתח דרך כתיבתם. כתי שקרא ושנה בהם פעמים איז-ספור. למד אר-תם וספג סגנונם. אחר-כך היה סוגר את הספר, נאנת ואומר: "ראה נא פשטותה של כתיבה זו. אף לא מילה מיותרת, אף לא משפט שיכול להתחרש כדיבור סתם, כקישוט ספרותי, והאמת, האמת שבעלילה! מתי נזכה אנחנו שיקומו אצלנו סופרים כאלה!" וכך היה ניפנה וחוזר אל החבורה ושוב הייתי שומע את צחוקו הרועם ואת קריאת ההתפעלות: "מה אתה שה"ז וידעתי שלמחרת בהשכמת הבוקר, בסרם ייצא לדרכו לגימנסיה רבון יהיה על הניירות שעל שולחנו, כותב שורה אחר שורה בכתב-ידו הועיר ומנסה למ-צות את האמת שלו בסיפור שעמד בכתביתו. לרומאנים של קבץ באותה חקופה היה תמיד קהל קוראים. הוא היה קל לקריאה, פשוט, מושך את הלב. אך כאשר התבגרתי ונסקחו עיני לשמוס דברים בפני עצמי, ידעתי בסתר ליבי שלא עלה בידי מחברם להגיע לרמה של ספרות גדולה. גיבוריו היו חיים, וכתמיד אהב וידע לעורר אהבתם של הקוראים. אך היה בהם משהו פשטני. הקורא בהם היה מגיח את הספר בהר-גשה טובה שבילה שעות נעימות בקריאתו, אך הדג-רים נשתכחו במהרה, ללא תחושה של התעלות, ללא קשר של אמת עם דמויותיו ועם עולמן. עם זאת שלט קבץ באמנות הסיפור יותר מסופרים רבים בני-דורו.

אותו "משהו" שהצרפתיים מכנים אותו בפשטות "איני יודע מהו", נתגלה בסרילוגיה "שלמה מולכו", והוא אז כבן ארבעים והמש. וְאֶשְׂרֵי יֵצֵא הַסֵּפֶר לְאוֹר הַמַּעַס, שְׁלֹשָׁאֲנֵי לְיַד הַיְּקָאִים, מְשִׁימִים, בְּתִיבַת, שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ בְּחַבֵּה זֶה, שְׁבֵה תְּאֵר, אֶת-עֵלְמָם, שֶׁל הָאֲנֹכִים וְהַמְּקֹבְלִים בַּצַּפֵּת, חִיזֵר עַל פְּתוּי הַמּוֹלִיִּים שֶׁהָיוּ אוֹ-בָאֵרְץ וְלֹא גַמְצֵאָה לְכַתֵּב הַיֵּד תִּקְנָה, אִם מְשׁוֹם שֶׁהַסֵּפֶר הָיָה גְדוֹל מְדֵי אוֹ שֶׁהַ מוֹלִים הָיוּ דְלִים וְאֲבִיּוֹנִים וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְחַיֵּב עַל תְּשׁוּלֹם שְׂכָר-סוּפְרִים. כְּמַעַט שֶׁהַתִּיאַשׁ מוּרָצָא סִפְרוֹ עַד שֶׁנִּמְצָא לוֹ גּוֹאֵל: מִשֶּׁה קְלִינְמָן, שַׁעֲרַךְ אוֹ אֶת "הָעוֹלָם", שְׁבוּעָה שֶׁל הַהַסְתֵּדְרוֹת הַצִּיּוֹנִית, הַסְכִּים לְהַרְפִּיס אֶת הַסֵּפֶר בִּהְמַשְׂכִּים. מַעֲרַכַת "הָעוֹלָם" שִׁכְנָה אוֹ בְּלוּבְדוֹן, וְהַעִיתוֹן עֲצָמוֹ נִדְפַס בְּפִאָרִיס, מְטַעֲמִים שֶׁל חִיטְכוֹן. הַצַּעַזוֹ שֶׁל קְלִינְיֵי מִן קוֹסְמַת הַיִּתְּה: עֲחִיד הָיָה הַמְחַבֵּר לְקַבֵּל שְׂכָר-סוּפְרִים שֶׁל לִירוֹת סְפוּרוֹת מְדֵי שֶׁבַע, וְאֵילֹו הַמּוֹלֵל הַתְּחִיב לְשַׁמֵּר עַל הַסֵּדֵר, לְהַדְפִּיס אֶת שְׁלֹשַׁת הַכְרֻכִים בַּפְּאֵי-רִיס וְלְהַעֲבִירם לְאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל לְהַפְצָה. אוֹתוֹן שָׁנִים סְטוּדַנט הִיִּיתִי בְּפִאָרִיס וְלִשְׁמ פְּרִנְסָתִי עֲבַדְתִּי בְּמַעֲרַכַת "הָעוֹלָם" כְּמַבְיֵאֵל-בֵּית-הַדְּפוּס (בְּשִׁכָר עֲתַק שֶׁל לִירוֹת אֲנֵגְלִית אַחַת לְשִׁבּוּעַ 1). כְּאִשֶׁר כָּתַב לִי קְבָץ וְהִבִּיא לִידִיעָתִי אֶת הַעִיסקָה, נִיסִיתִי לְהִנְיֵאוֹ מִמֵּי נָה: לְמוֹד נִיסִיוֹן הִיִּיתִי בַּחֲסָכְנוֹתַה הַמְּפֻלְגַת שֶׁל גּוֹבֵי

במחיצתו של קבק

(המשך מעמוד 20)

מיהרנו ככל שיכולנו לבית-הכרם ומצאנו את קבק שכוב במוטתו כשהוא משותק בחצי גופו. רק אתמול ראינו יושב בכורסתו, מאיר פנים לאורחיו כרגיל, בריא ואיתן בגופו וברוחו, והנה עתה שרוע היה אין-אונים, פניו מעוותות והדיבור ניטל מפיו. רק עיניו פקוחות והוא מביט בנו בתבונה אילמת. ככל שהשתדלנו להעמיד פנים שוחקות ולומר לו דברים של עידוד וניחומים, חוששני שלא עלה בידנו. צעירים היינו צדיין באותן השנים והמוות הפיל מוראו עלינו. על הבית כולו, העליו ושוקק חיים, ירד ענן של קדרות. חוששים היינו, כי קיצו של קבק קרוב. אבל עברו נמים אחדים והרופא הנאמן בישר לנו, כי מצא סימנים של שיפור במצבו. גם בני משפחתו שישבו על-יד מיטתו חשים היו כיצד חוזרת אליו השליטה באבריו, אחר-כך בקולו, כיצד נעלמת העוויה בפניו. היה זה תהליך איטי, מלווה ייסורים וכאב, שנמשך שבועות רבים, אך בסופו של דבר התגבר על המחלה שלא השאירה בו סימנים, להוציא צליעה קלה שליווה תה אותו עד סוף ימיו.

אבל קבק שנרפא מחוליו לא היה עוד אותו קבק שהיכרנו: חלה בו תמורה שאיש מאתנו לא ציפה לה. בן למשפחת רבנים היה, אך מאז נתפקר בשנות עליו מיו חפשי היה בדיעותיו ובמנהגיו. עתה חזרה אליו אמונת נעוריו. יום אחד, כאשר גמחוק בגופו, נטל מקלו וירד העירה לקנות זוג תפילין, שהיה מגיח ביד לא-אמונה, כשהוא פורש ומתפלל בפינת חדרו. ב-שבתות היה משכים לבית-כנסת, סליתו החדשה חתה זרועו. דאג להנהיג כשרות בכיתו. אשתו ניסתה להתווכח, ללגלג על מידת חסידות זו שתקפה לפתע את "הצדיק" שלה, אך סופה שנכנעה לרצון בעלה. מעולם לא ניסה להסביר תמורה זו באורח חיו ואף לא כפה שמירת מצוות על אחרים. אבל הוא עצמו הקמיד מאז בקלה כבחמורה.

ואז הסתגר בחדר עבודתו לשעות ארוכות והתחיל בכתיבת ספרו על "ישו הנוצרי". "ישו? מה פתאום ישו? שאלו מקורביו, "איוה עניין הוא ליהודי מאי-מיין?" והוא היה פורץ כצחוק כדרכו, נושך בכהפיו וממשיך בכתיבתו. באותן השנים גדולה היתה הרגישות לנושא הנצרות, אולי יותר מבימינו. כאשר נתפרסם ספרו של יוסף קלוזנר על ישו הנוצרי רבו מבקריו והמשיגים עליו. מכל שכן קבק, שדבר חזרתו בתשובה בערוב ימיו עדיין העסיק את החברה בירושלים, בתוגי הסופרים היו דשים בסוגיה זו ולא נפד חרה החידה בשלימתה גם כאשר הופיע בדפוס, "במצי" קול הצר".

אחר כל השנים הללו עדיין שמורה עמי חוויית קריאה ראשונה בספר זה. מי שעקב אחר קבק בתקופתו הראשונה חש כאילו רוח גדולה, מטרת, נושבת מן הדפים הללו. הסגנון היה חדש, כולו של מתברו, ללא שמץ מלאכותיות, ללא נסיון-שווא לחקות את דרך-הדיבור של תקופת בית שני, אך גם ללא פגמים של אנאכרוניזם לשוני. דרך-סיפור שלו, שנודככה מכל מעטה טפל וויתרה ביודעין על סממנים חיצוניים. יריעת חיים של עולם רחוק שנחקק בחודעתו כשהוא מזאר באור קדרות של אגדות התורבן של חז"ל או מקושט כסיפורי-ניסים של האוואנגליון, והנה הוא קרוב כל-כך, אנושי כל-כך, ויש שהוא משקף לבטים במיהות וסבל של דורנו. דומה כי "במשעול הצר" זכה קבק להתקרב לאותו אדיאל של שלימת שהעריץ כל-כך אצל גדולי הסופרים הרוסים והצרפתים שקרא ושנה ביצירותיהם.

ואז עמדו קוראי הספר על סוד הקשר בין "במשעול הצר" לבין תקופת-המשבר שעברה על מחברו. ישו

שלו הוא בבואה רחוקה של כל שהסעיר את נפש יוצרו. "לרבים נזב" — אמר קבק בהרצאתו על הספר — ידועות כוודאי שקות של כידות גדולה, אותן השעות הגדולות כשכל המהיכות והתחומין במקום ובזמן מתבטלים ומיטשטשים פתאום... ובתוך החלל האיום הזה של האין-סוף אנו רואים את עצמנו כנקודה קטנה אחת אבודה ועוזבה; ויש אשר פאתת מאותן השעות האיומות של העיה בין תהומות כאילו נוסל איזה תכלול מעל העיניים, ואנו רואים את העולם אחר, אחר".

כך ישו של "במשעול הצר". איש יהודי, כואב את כאב עמו, חש בפעמי החורבן המתקרב, חי בעולם של רשע, של כוח שלטון זר ועריץ, שואף בכל ליבו לנתק את הכבלים, אך יודע בעומק נפשו כי אדיר הכוח הזה משיוכל לו עם קטן, נדכא ונרדף. והוא התם, טהר-לב, אוהב כל יצור ורואה בו צלם אלהים, סובל בסבלותיו ושותף לגורלו, רואה שאין מוצא ואין מפלט בעולם אכזר זה. ואו קורן עליו אור האמונה. חירות שאין להשיגה בעולם הרשע שלמטה מזומנת לו לאדם המאמין במלכות שמים שמעליו. מידות הוס וענווה שאין להן שכר בעולם הזה, נושאות בכנפיהן הבטחת ישועה לאדם אשר באמונתו יתיה. אין תקווה, חושב ישו, לנצח את מלכות רומי הרשעה שרשתה פרושה על פני תבל רבה. יהודה הקטנה תוסיף להיות מרמס לרגליה ואם תתקומם, סופה שתחרב ותשטף בנחלי דם ובלהבות אש. אך אין סייג לאמונה ואין גבול בממלכת הרוח אשר בה ימצא האדם בטחון ונחמה. רצונכם הרי זו דרכה של היהדות וסוד קיומה בגולה, וישוע בן יוסף הפרוסי בנצרת שהלך במשעול הצר, אינו אלא המבשר את הדרך הגדולה שפילסו לעמם ר' יוחנן בן-זכאי ובית-מדרשו. רצונכם, תמצאו כאן הדים לחוויות התקופה שבה נכתב הספר, שנות עלייתו של הרשע הנאצי בעולם והדם הנשפך בישובים היקרים כל-כך בארץ-ישראל, וידידיו של אדם שמבקש לו מפלג באמונה ובטחון ביראת-שמים, כדי למצוא לו משען במציאות נסערת זו ולגבור על הספק המכרסם בלב.

גם בסיפוריו שנכתבו לאחר "במשעול הצר", שבהם חזר אל המציאות של דורות אחרונים, ניסה קבק לש"ק את המאבק הנצחי ביהדות בין ההתרפקות על האמונה וההסתגרות בעולמה, לבין ההעזה של ההתמורדות עם העולם החיצון. בבואו לכתוב את "תולדות משפחה אחת" נשא קבק בלבו את התקווה שיעלה בידו להאר את ההפיכה הגדולה שנתחוללה בחיי העם היהודי, למן הבקיעים הראשונים שהובקעו ב-חומות הגיטו עד לסימני התחייה על אדמת ארץ-ישראל. רק את הנידבכים הראשונים של הבניין הגדול הזה הספיק להניח בשלושת הכרכים שהשלים בטרם השיג המוות "בהלל הריק", "בצל עין התלידה", ו"סיפור כלי גיבורים". תכנית הסידרה כולה גלויה היחה לו, ולא אחת דיבר על כך עם ידידיו ובני ביתו: עתיד היה להוליך את גיבוריו, דור אחר דור, מראשית האמנסיפציה באירופה בסבך המאורעות ש-הסעירו את העולם היהודי בתקופת ההשכלה ובשנות המהפכות, עד לפרשת הגבורה של העלייה לחניתה בעיצומם של מאורעות הדמים בארץ-ישראל. כך הלם ולא זכה להגשים את חלומו.

כל הקורא בספרים הללו יבחין לאן נוטה רוחו של המספר. אהבתו הגדולה נתונה ליהדות השלימה, ה-חמה, הנאמנה, המסוגרת בין חומותיה, רחמיו לבנים שניהקו משורשיהם ומצאו עצמם תועים במדבר ה-עיתים.

ומחולקות הדעות: יש אומרים ששלושת הספרים הללו עולים בשלימותם האמנותית על "במשעול הצר". ויש אומרים — ואני שותף לדעה זו, — כי לשיא יצירתו הגיע קבק כאשר ניסה לחדור לנפשו של יהודי תמים, נבון ומאמין של ערב תורבן בית שני, שרצה הגורל ותהיה משנתו כובשת את העולם אך אינה מביאה ניתומים לעם אשר בקרבו הוא חי.